

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA STATUTULUI MORFOLOGIC AL LOCUȚIUNILOR PREPOZIȚIONALE CU GENITIVUL¹

0. Statutul morfologic și sintactic al grupărilor constituite din *prepoziție* + *substantiv* + *-a/-ul/-le*, așa-numitele locuțiuni prepoziționale care cer genitivul, a fost discutat nu în puține rânduri de lucrările de specialitate. În cadrul acestui articol vom încerca, pe baza exemplurilor oferite de un corpus de texte, încadrarea (din punct de vedere morfologic) în clasa lexico-gramaticală a substantivelor a câtorva unități lexicale aflate în tipul de structură amintit, bazându-ne pe diversitatea de prepoziții cu care se combină, și, din punct de vedere semantic, pe sensul pe care îl capătă în structură substantivul propriu-zis (sau rezultat prin conversie morfologică).

1. Subiectul studiului de față vine pe fondul delimitării între grupările locuționale și îmbinările libere de unități lexicale organizate sintactic (GALR 2005, vol. I, p. 611).

1.1. DȘL numește locuțiune (s.v.) un grup neanalizabil, cu expresie fixă, cu sens global unitar, caracterizat prin trăsături morfosintactice probând pierderea autonomiei gramaticale a cel puțin unuia dintre membrii grupului și funcționarea de ansamblu ca un singur cuvânt.

1.2. Definiția locuțiunii, dată de Cătălina Mărânduc (DELS, p. 20), este următoarea:

„[...] un grup de cuvinte care ocupă o singură poziție sintactică, al cărui sens este unitar și diferit de combinarea sensurilor proprii ale cuvintelor componente, și care are o structură fixă, nemodificabilă, arhaică, diferită de modul obișnuit de combinare a termenilor în limba română actuală (adică nu admite variații morfologice și nici combinarea elementelor cu determinanți)”.

1.3. Printre criteriile menționate în cazul grupurilor de cuvinte compatibile cu funcția prepozițională, GALR 2005 (vol. I, p. 611) precizează următoarele:

- invariabilitatea termenilor componenți;
- sensul global al grupului;
- comportamentul sintactic.

1.3.1. GALR 2005 (vol. I, p. 610) amintește drept criteriu de deosebire între substantiv și componenta substantivală a locuțiunii prepoziționale:

a) faptul că acestea din urmă nu participă la opozițiile flexionare proprii substantivului: *în fața inevitabilului*, nu și **în fața (fețele) inevitabilului*;

¹ Considerăm cunoscută clasificarea cazurilor (cazuri de ordinul 1, 2 și 3) făcută de D. D. Drașoveanu (1997, p. 94–100).

b) faptul că, în aceste grupări, componentul substantival nu acceptă intercalarea unui determinativ care să-l separe de prepoziție (**în marele/îngustul mijloc, *în luminoasa față*) (GALR 2005, vol. I, p. 611).

La acestea se mai poate adăuga:

c) posibilitatea ca unitatea plurilexicală² să comute cu prepoziția simplă corespunzătoare (*Stătea în mijlocul drumului/în drum și vorbea*).

1.3.2. O nuanțare relevantă a criteriului sintactic al determinantului este făcută de G. G. Neamțu (2007, p. 147–148), respectiv:

a) posibilitatea ca substantivul din structură să fie determinat de un adjectiv pronominal, mai cu seamă demonstrativ (demonstrativele, antepuse sau postpuse, constituind unul dintre cele trei contexte diagnostice ale substantivului), caz în care structura nu formează o locuțiune cu prepoziția – și invers, dacă adjectivul demonstrativ se exclude, gruparea poate fi considerată locuțiune prepozițională cu genitivul, de exemplu, *în jurul: *în jurul acesta (*acest jur) vs cu scopul: cu scopul acesta (cu acest scop)*;

b) dacă genitivul poate fi antepus, substantivul din gruparea „prepoziție + substantiv articulat”, implicând apariția posesivului *al (a)*, gruparea nu constituie locuțiune, de exemplu: *în spatele căruia – *în al cărui spate vs în centrul căruia – în al cărui centru*.

2. Corpusul de texte utilizat este format din texte dialectale. Opțiunea pentru acest tip de texte este justificată prin caracterul (mai) concret al realităților surprinse de către textele dialectale, reflectat, de altfel, în sensul spațial al îmbinărilor identificate.

În selectarea structurilor am avut în vedere tiparul pe care îl urmează, în general, locuțiunile prepoziționale care cer genitivul, respectiv, prepozițiile *în, de-a, din, la* etc. + *substantiv + -a/-ul/-le*.

Dintre structurile identificate în textele sursă, în DELS figurează ca locuțiuni prepoziționale (sau adverbiale) următoarele: *de-a lungul*³ (*de-a, în, pe lung(ul)*), *în curmezișul (de-a curmezișul)*, *în dreapta/stânga (din, în, la, pe, spre, de la, de-a stânga)*, *în fața, în jurul (în, prin, din jurul)*; *în locul* (menționată ca expresie adverbială), *în mijlocul, în urma*.

2.1. Ceea ce am putut constata cu ușurință a fost faptul că, în textele avute în vedere, substantivele care intră în acest tip de combinații reflectă poziționarea în spațiu a diverselor părți ale unui obiect. Avem, așadar: *cap, capăt, centru, față, fund, gură, margine, mijloc, vârf* etc. Pe acestea, cu excepția substantivelor *față* și *mijloc*, de exemplu, nu le regăsim în inventarul locuțiunilor prepoziționale, deoarece răspund cel puțin unui criteriu de delimitare dintre cele amintite mai sus.

² Alexandra Cuniță (2007, p. 68) numește locuțiunile prepoziționale *unități plurilexicale*, spre deosebire de combinațiile libere.

³ Unele dintre structurile din texte se combină cu o varietate de prepoziții: *de, din, la, pe* etc., spre exemplu: *în/din/de-a dreapta, de-a/din/în lungul, în/la/pe la/prin spatele, în/de la/de pe/din/după/ la/pe urma* etc. (vezi și *infra*). Un inventar aproximativ al locuțiunilor prepoziționale găsim și la G. G. Neamțu (2007 p. 138).

2.2. Însă considerăm că aducerea în discuție a acestor substantive este necesară datorită statutului aparte, am spune noi, al îmbinărilor care implică substantive de acest fel din următoarele motive:

1) frecvența ocurențelor în structuri de tip *prepoziție + substantiv „articulat”*, ceea ce le apropie, pe de o parte și într-o anumită măsură, de locuțiunile prepoziționale;

2) pe de altă parte, posibilitatea acestora de a se combina cu o diversitate mai mare de prepoziții (*în, de, din, de la, la prin* etc.)⁴, pe lângă criteriile deja discutate în lucrările de specialitate (cum ar fi posibilitatea de a primi determinanți adjectivali, de exemplu), constituie argumente pentru a le considera substantive;

3) statutul lor semantic este același cu al unor substantive care intră în componența unor „locuțiuni prepoziționale” general acceptate ca atare (*în fața, în mijlocul, în dreptul, în spatele* etc.) și care reflectă aceeași realitate „concretă”: poziționarea în spațiu a părților întregului/unui obiect, într-o relație de posesie manifestată, la nivelul expresiei, în flectivul⁵ formei genitivale; avem astfel: *capăt, mijloc/centru, margine, fund, lung/lat, urmă, vârf* sau *stânga/dreapta, fața/spatele* etc. unui obiect. De aici, prin „atracție semantică”, am putea spune că avem, de exemplu, și *un sus/jos* al unui obiect.

Nota 1: Discuția s-ar putea extinde asupra tuturor locuțiunilor prepoziționale care cer genitivul, având în vedere soluția – justificată și argumentată (morfo-sintactic) – propusă de G. G. Neamțu (2006–2007, p. 128–131) în definirea și clasificarea atributului, rezolvând astfel inconsecvențele și dificultățile de încadrare categorial-relațională a adjectivelor pronominale posesive (care, astfel, ar fi interpretate unitar în „construcție” cu prepoziții și locuțiuni prepoziționale cu genitivul (*campania împotriva ta, mașina din fața ta*) sau a atributelor pronominale în dativul posesiv (dativ₁)⁶ în construcții cu „locuțiuni prepoziționale care cer genitivul”: *oamenii din juru-i, plimbările de-a lungu-i...*

Astfel, am avea o „grupă specială de substantive, numite, de exemplu, semiindependente, individualizate semantic și distribuțional-sintagmatic (= utilizate exclusiv la singular, în acuzativ₃, în principiu articulate enclitic)” (*ibidem*, p. 130).

De altfel, faptul că forma substantivală din structură poate fi reluată prin pronumele *al (a, ai, ale)*⁷ constituie un alt argument în favoarea interpretării ca substantiv

⁴ Prezența diverselor prepoziții cu acuzativul în combinație cu substantive sau adverbe (din structura așa-numitelor locuțiuni prepoziționale cu genitivul) cu valențe substantivale a fost sesizată de D. D. Drașoveanu (1997, p. 98–99).

⁵ În termenii sintagmicii drașoveniene (Drașoveanu 1997, p. 21–34), considerăm că sensul relațional de posesie este manifest în forma genitivală (un G₁) – ex.: *era horă care se făcea în centru satului*, iar sensul circumstanțial este exprimat în relația dintre substantivul în Ac₃ și verb (prin intermediul prepoziției): *era horă care se făcea în centru satului*.

⁶ Prezența unui dativ posesiv în exemple ca *împotriva-i, dedesubtu-i* este o dovadă a valențelor substantivale ale adverbilor, în opinia lui D. D. Drașoveanu (1997, p. 98). De altfel, gramaticianul precizează faptul că prepozițiile așa-zise „cu genitivul” regizează un G₁, care, abia după ce sunt acceptate ca prepoziții, devine un G₃ (*ibidem*, p. 99).

⁷ Pentru statutul de pronume a lui *al (a, ai, ale)*, vezi Neamțu 2007, p. 75–79; 2014, p. 451 și urm., dar și alți gramaticieni clujeni.

a lexemului: *în jurul casei și al piscinei am plantat trandafiri* (Neamțu 2014, p. 423), *în fața mea și a ta*.

Nota 2: Considerăm că nu este de neglijat nici faptul că aceste locuțiuni prepoziționale, alături de adverbe de timp cu sens iterativ (Neamțu 2009, p. 29)⁸ (*lunea, toamna*, articulate formal) constituie singurele excepții în ceea ce privește conversa gramaticală către clasa substantivalului prin intermediul articolului⁹, în toate celelalte situații, articolul¹⁰ determină trecerea oricărei clase lexico-gramaticale în sfera substantivalului. Doar în acest caz adverbele și locuțiunile adverbiale devin, prin „articulare”, prepoziții și locuțiuni prepoziționale, ca să nu mai amintim de substantivele din aceste structuri, care, articulate, nu mai sunt... substantive.

3. Vom exemplifica, în continuare, structurile discutate, în funcție de prepozițiile cu care se combină.

Capăt

În capătul: S'o'ntîmplat odată c'o durmînit un Țigan *în capătul satului* sup cruce (GN, p. 58/IV); *În capătul holdii*, ia pălăria din cap¹¹ (ALRT, p. 47/27¹²); când o fost *în capătul satului* (ALRT, p. 135/3); Și merg pînă-*n capătul satului*, la **sfârșitul satului** (TDO, p. 129/19). Cum putem observa în acest din urmă exemplu, structura este dublată de un alt substantiv menit să întărească ideea de parte a întregului, informatorul simțind nevoia de a adăuga o explicație suplimentară: capăt = sfârșit, parte finală.

La capătul: Cam vinerea și *la capătul săptămînii* nu se-ncepe un lucru mare (ALRT, p. 123/5); și *la capătul manivelii* ăleia avea niște aripi (TDO, p. 293/3); le lăsăm *la capătul pruncului*, acolo (TDO, p. 399/2) (aici cu sensul ‘căpătâi’).

Cap

În capul: să bage crucea ruptă *în capu izvorului* (ALRT, p. 215/9); Mă dusei *în capu satului* / Văzui căinele fîrtatului (ALRT, p. 259/29–30); Îi astrîngea banii, îi ducea *în capu mesii* la nași, acolo (TDO, p. 252/11–12); când ajungi *în capu locului* [te-ai întors înapoi] (TDO, p. 252/23).

La capul: La fîntîna lui Vasîli / Numai capiti di oi bîtrîni; / Dar *la capu șanțului* / Dzași capu șapului (GN, p. 17/XV); el a ieșit cu plugu *la capu locului*, la car (TDO, p. 331/4–5, 332/14, 402/11); Se duce pînă *la capu satului* (TDO, p. 423/22).

Centru

În centrul: că-mi era rușine de lume că eram *în centru lumii* (TDM II, p. 146/17–18); îl pune pe-o masă *în centru casii* acolo (TDM II, p. 765/23–24); era horă care se făcea *în centru satului* (TDMB II, 1, p. 213/7).

⁸ Însă și în aceste situații, statutul propriu-zis de substantive nu le este infirmat de argumentele de natură sintactică, ci se individualizează ca o grupă prin care se exprimă *acuzativul timpului* (Neamțu 2007, p. 57).

⁹ Considerat convertor substantival prin excelență, avînd capacitatea de a substantiva „orice” (segment de cuvînt, cuvînt, sintagmă, segment de propoziție etc.) (Neamțu 2009, p. 28).

¹⁰ Chiar formant fiind considerat, fără a mai avea vreo relație funcțională cu determinarea, cu individualizarea (vezi Pană Dindelegan 2003, p. 45, 55–56).

¹¹ Cu excepția exemplurilor din GN, în cazul celorlalte surse utilizate am recurs la literarizare, transcrierea fonetică nefiind relevantă pentru faptele de limbă discutate.

¹² Cifra de după bară indică rîndul.

La centrul: și după ce întindea grâu, în mijlocu lu... grâului, adică *la centru terenului* ăsta (TDM II, p. 151/11–12).

Colț

La colțul: și s-a dus *la colțu pădurii* și s-a pus în mijlocul drumului (TDO, p. 280/11–12).

Curmeziș

În curmezișul: stătea pe rînă la soare, *în curmezișu drumului* (TDM II, p. 385/24).

În dreapta/În stânga

Unu șade *în dreapta ușii* și unu *în stânga ușii* (TDO, p. 176/24–25).

Față

În fața: se face *în fața fântânii* un pod (TDO, p. 76/1); Când ai ajuns *în fața viei*, [k] *la o viță* (TDO, p. 83/21); Și spune un colocășei în bătătură, acia, *în fața căși* (TDO, p. 152/18–19); a venit cu ea [...] aicea, *în față la* [σ] aici *în fața matului* a oprit-o (TDO, p. 274/23–24); joacă trei hori pe lângă fântână, *în fața fântânii* acolo (TDO, p. 345/22–23); puteai să stai *în fața omului* ca să nu-i dai (TDM II, p. 32/29–30); era acolo *în fața stâniei*, se tăiasă o pădure (TDM II, p. 86, 23); a venit până-*n fața cailor* (TDM II, p. 112/22); și pe urmă juca hora *în fața casii* (TDM II, p. 395/9–10, 577/26, 578/25, 590/6–7, 642/10, TDMB II, 1 121/7); ea trece-*n fața căruții* (TDM II, p. 206/14); a oprit *în fața stâniei* la moș Ștefan (TDM II, p. 496/14); pe urmă nunta vine acasă la ginerică, iese tatăl lu ginerică înainte și așează două scaune *în fața casei* (TDM II, p. 556/12–13); și-o primește pe mireasă *în fața pragului* (TDM II, p. 578/29–30); am tras căruța drept *în fața bordeiului*, acolo (TDM II, p. 686/15–16); și-o pune pe masă-*n fața nunului* (TDM II, p. 843/3); și mă duc *în fața școlii* (TDMB I, 1, p. 11/14); hora se face aicea, *în fața căminului* (TDMB I, 1, p.108/21); s-o pui la vatră *în fața cuptorului* (TDMB I, 2, p. 67/20).

Din fața: Și-o tăiem *din fața pământului* (TDO, p. 337/17, TDM II, p. 779/8); Și luăm lemn *din fața pământului* (TDO, p. 162/20); și luasei pușca *din fața barăcii* (TDM II, p. 24/12); am dat drumu la un geam pentru aerisire cu ușa *din fața pivniții* (TDM II, p. 58/7–8); în față avea o roată mare, cam la roata *din fața căruții* (TDM II, p. 847/1–2).

Pe fața: Orice brânză ai face *pe fața pământului*, laptele să fie cald (TDM II, p. 257/6–7).

Prin fața: îl vedeai pe-acolo, *prin fața barăcii* la mămăligă (TDM II, p. 75/18); tot *prin fața oii* a trecut (TDM II, p. 224/27);

Fund

În fundul: faci gaură și-apoi pui *în fundu gaurii* o mână de gunoi (ALRT, p. 113/9–10); și o bagă *în fundu budăcii* și-nvârte (ALRT, p. 165/32, 166/1); cărbunii se duce-*n fundu căniei*, dacă-i deocheat (ALRT, p. 207/18–19); o lipea *în fundu găleții* și dădea încetu cu cârligu care ține găleata pân deasupra apii (ALRT, p. 218/29–30); îi dăm drumu *în fundu ciuturii* (TDO, p. 84/17); ca să poată să meargă *în fundu ciuturii*, să nu dea alături (TDO, p. 84/18–19); și-l băgam până jos așa, până-*n fundu gropii* (TDM II,

p. 39/14); nu era adânc așa până-*n fundu gropii* (TDM II, p. 39/20, 21); omu lucra acolo, *în fundu puțului* (TDM II, p. 91/19); dacă nu pui fân *în fundu buduroiului*, așa se numește (TDM II, p. 107/20–21); nu puneam apă-n ele decât un pic de apă-*n fundu căldării* (TDM II, p. 169/22–23); un om care se pricepe la împietrit intră jos *în fundu fântânii* (TDM II, p. 275/6); și o bucată de rămânea și aici a dop *în fundu putinii* (TDM II, p. 379/8–9); și după aia ne duceam să-l îngropăm *în fundu grădinii* sau undeva mai departe (TDM II, p. 695/11–12); când ploua se lipea patele de picioare, te duceai până *în fundu patului* cu ele (TDM II, p. 823/2–3); și pun în oală, și-*n fundu oalii* punem o farfurie (TDMB I, 2, p. 93/20); *în fundu gropii* punem câte doi-trei cartofi (TDMB I, 2, p. 204/20); îi punem paie *în fundu știubeiului* și o așezăm deasupra (TDMB II, 1, p. 124/18–19).

De la fundul: el ieșise *de la fundul lacului* în sus (TDM II, p. 12/6).

Din fundul: Și icoana Precist'ii / *D'in fundu besericii* / É o prins a lăcrâma (GN, p. 40/I); Tăt floarea sint'ieñi / *D'in funduțu poieñi* (GN, p. 47/III); mă dădeam cu sania *din fundu grădinii* de la bunica până acasă, până la casa lu buni, la spatele cășii lu bunica (TDM II, p. 387/24–25).

La fundul: puterea viei să rămâie jos *la fundu gropii* unde am pus-o pe ea, *la fundu gropii* (TDO, p. 83/16–17); nu pot să merg jos la talpă, *la fundu puțului* (ALRT, p. 344/25); îi faci un colac din lemn de stejar, îl pune *la fundu fântânii* (TDMB I, 2, p. 148/17–18).

Pe fundul: Și-apoi am pus sacu cu faguri *pe fundu ceaunului* (ALRT, p. 100/25, 26); ea merge numai *pe fundu vâlcălii*, pe fund merge (TDM II, p. 37/15–16); *pe fundu cazanului* de prima dată rămâne numai turbucală (TDM II, p. 108/17); după ce-o așezăm *pe fundu lăzii* îi pisăm usturoi (TDM II, p. 153/13–14); puneam paie *pe fundu tuciului* (TDM II, p. 155/20, 197/6); din el pui *pe fundu căruții*, îmi pui prăjina pe jumătatea căruții (TDM II, p. 206/7–8).

Prin fundul: și alea era *prin fundu grădinii* aicea devale (TDM II, p. 74/21).

Compară cu: și mestecă-n el ca să nu se lipească *de fundu căldării* (TDM II, p. 241/18); un pic mai subțire ca *fundu găleții* (TDM II, p. 385/23); să nu se lipească tescovina *de fundu cazanului* (TDMB II, 1, p. 169/15–16).

Gură

În gura: am stat *în gura strungii* și-am muls (ALRT, p. 72/18), compară și cu: și mă-ntreba omu *dela gura puțului* (ALRT, p. 244/21).

Loc

În locul: Și pune *în locul rădăcinii* o bucățică de pită (ALRT, p. 91/30); a înghițit bunica și s-a suit *în locu bunichii* (TDO, p. 414/1-2); făcea un pampon de funtă albă *în locu florii acelei* (TDM II, p. 762/18-19); *în locu fumului* punem puțină zeamă de asta, de var tot *în locu afumatului* (TDMB I, 1, p. 156/15-16); lupu era băgat în pat *în locu bunicii* (TDMB II, 1, p. 101/15-16).

Margine

În marginea: mergeau *în marginea satului* cu familia respectivă (TDO, p. 376/2); când a ajuns *în marginea apei* acolo (TDM II, p. 483/2, 3); trei erau de lături, dormea

acolo, *în marginea oilor* (TDM II, p. 535/18–19); auzim câinii *în marginea oilor*, acolo (TDM II, p. 537/2–3); avea grădină de zarzavat la vale-*n marginea șesului* (TDMB I, 1, p. 18–17); am ajuns până aici, *în marginea satului*, departe (TDMB II, 1, p. 141/17); eu stau pe șes aicea, *în marginea satului* (TDMB II, 1, p. 186/23–24).

De pe marginea: și după ce s-a răcit și s-a desprins *de pe marginea cazanului* (TDMB II, 1, p. 84/1–2).

Din marginea: au luam o sfară *din marginea locului și până-n marginea locului* (TDM II, p. 133/7–8); e vreo 3 km de-aici *din marginea satului* (TDM II, p. 823/18); n-a pus plugu chiar *din marginea tarlalei* (TDMB I, 1, p. 7/2). În exemplul: *din marginea de sus a satului* (TDMB I, 1, p. 102/13) prezența determinantului *de sus* întărește valoarea substantivală a lexemului.

La marginea: Așa s-au tot dus până *la marginea Dunării* (GN, p. 94/XXI); adună fete, se duce cu ele *la marginea apii* (TDO, p. 148/26); Iar într-o dimineată, în ieșitu soarelui, era *la marginea bălții* lui Aristică (TDO, p. 295/13); Trebuia s-o dai *la marginea satului* să-i joace călușerii pe lângă ea (TDO, p. 298/22); a plecat și s-a dus *la marginea satului* (TDO, p. 408/19); Ea a spus că bunica ei stă *la marginea pădurii* (TDO, p. 413/23–24); Le aducem acasă și le ducem *la marginea bălții* (TDO, p. 420/24); l-a dus până *la marginea stâniei* acolo (TDM II, p. 602/18); dar dac-o fi dus-o *la marginea satului* și mi-o fi omorât fata (TDM II, p. 691/5–6); scoteam din lac, *la marginea lacului* (TDM II, p. 894/15–16).

Pe marginea: adică o casă *pe marginea apii* și o gaucă mare cu patru maie (TDO, p. 31/24–25); acolo la cimitir îl dă *pe marginea gropii* (TDMB I, 1, p. 209/13). A se compara și cu: Aveam pământuri numai *pe margine la șoseaua mare* (TDMB I, 2, p. 33/9).

Mijloc

În mijlocul. În DELS figurează, împreună cu celelalte prepoziții – *din, prin, pre, intru* –, ca locuțiune prepozițională, cu sensul de: 1. Între, printre; 2. (urmat de substantiv colectiv) În., sau 1. În timpul, în cursul. 2. (Cu nunață intensivă) În plină desfășurare, în toiul... Ca și *marginea*, termenul își păstrează caracteristicile substantivale, intrând în combinație cu diverse prepoziții. Exemple: *În mijlocu beserisii* or veniit neștse domni (GN, p. 113/LVII); Numa puiul cucului / *În mieljocul codrului* (ALRT, p. 56/1–2); *În mijlocu casii* adună gunoiu cruce, ș-apăi îl pune în foaia androcului (ALRT, p. 92/11–12); și-implântă o crenguță *în mijlocu gliii* (ALRT, p. 98/9); Acolo-i pusă budaca *în mijlocu stâniei* (ALRT, p. 165/21); da pică înăuntru acolo-*n mijlocu gropii* (ALRT, p. 215/26); Punem cruce-*n mijlocu locului celuia* (ALRT, p. 185/2–3); da pică înăuntru acolo-*n mijlocu gropii* (ALRT, p. 215/26); se spală-*n mijlocu drumului* (ALRT, p. 278/17); [Am bătut boul de hăis] să țină caru-*n mijlocu coastii* (TDO, p. 181/26); Am văzut acolo lână de pe oaie, era într-o barcă acolo *în mijlocu apii* (TDO, p. 207/9–10); Se pune-*n mijlocu groapii* (TDO, p. 234/22); Ne-am dus până-*n mijlocu pădurii* (TDO, p. 250/16); Și ia cerculetele-*n mână și-n mijlocu cerculetelui* pune ouă (TDO, p. 278/21); și s-a dus la colțu pădurii și s-a pus *în mijlocul drumului* (TDO, p. 280/11–12); Nu puteai s-o scoți din sat afară, că era *în mijlocu satului* (TDO, p. 298/21); Se pune o masă *în mijlocu ariii* (TDO, p. 361/3–4); jos, *în mijlocu târliei* (TDM II, p. 21/1); și după ce întindea grâu, *în mijlocu lu... grâului*, adică la centru terenului ăsta (TDM II, p. 151/11–12); l-a găsit un

cețățean acolo, *în mijlocu drmului*, înghețat (TDM II, p. 307/5, 14); pune o cofă *în mijlocu horii* (TDM II, p. 421/17); ș-apoi se-nvârte *în mijlocu horii* (TDMB II, 1, p. 139/4–5); căpriorii-i pune pe doi popi care-i pune-n *mijlocu casii* (TDM II, p. 626/5); am mai auzit c-a ieșit *în mijlocu Siretului* (TDM II, p. 643/5-6); făceam focu-n *mieljocu casii* (TDM II, p. 655/5-6); ea ședea-n *mijlocu casii* așa, Marin colea (TDM II, p. 689/10); vedeai un par *în mijlocu curții* (TDM II, p. 704/7); așeza un scaun *în mijlocu casii* (TDM II, p. 843/29); făcea șir în curte, îngropa în curte un [k] *în mijlocu curții*, acolo (TDM II, p. 882/23–24); să nu mai stau *în mijlocu drumului* (TDMB I, 1, p. 47/21–22); dacă ne vede, trecea-n *mijlocu cercului* măgăruș (TDMB I, 2, p. 95/14); când îl clatini puțin el cade-n *mijlocu buduroiului* (TDMB II, 1, p. 81/17–18); era un par bătut *în mijlocu ariii* (TDMB I, 1, p. 112/19; TDMB I, 1, p. 127/14–15); băgăm o țepușă drept *în mijlocu stogului* (TDMB I, 1, p. 237/1); acest copil care este legat la ochi se așează-n *mijlocu cercului* (TDMB I, 2, p. 80/17).

În structură poate apărea și un substantiv animat: lăutarii cântă *în mijlocu băieților* (TDO, p. 338/19–20); dormeam cu nevastă-mea *în mijlocul oilor* (TDM II, p. 20/28, 24/26); ursu era *în mijlocul oilor*, zbiera la câini (TDM II, p. 199/3–4); a trântit oaia *în mijlocu turmii* (TDM II, p. 199/10).

Din mijlocul: Mai bine ieșu că m-oî fa / Floricica cîmpului / *D'in mîijlocu rîtului* (GN, p. 47/III); s-a făcut înainte la pescar moartă și omu a luat-o *din mijlocu drumului* (TDO, p. 3/18–19).

La mijlocul: Pi Manea ni-l tot chité / Di disuptu brîului, / *La nîjlocu trupului* (GN, p. 9/IX); Șad voinișii codrului, /... *La nîjlocu codrului* / Beu feșorii Bratului / Cu Dobra Ploscarului (GN, p. 18/XVI); și altuiește *la mijlocu cozii* se crapă puțin pielea cozii (ALRT, p. 94/17–18); începe să joace până sâmbătă noaptea *la mijlocu nopții* (TDO, p. 205/18); se bătea un par *la mijlocu ariii* (TDO, p. 297/11); pe unde-a fost mai bun, aici, *la mijlocu satului* îi zice Pietrăreni (TDM II, p. 82/1–2); și-l puneam așa roată, zno-pi cam în picioare așa, *la mijlocu arioiului* (TDM II, p. 652/18); și legam doi cai unu de altu, c-un odgon mare *la mijlocu ariii eia*, *la mijlocu ei*, băteam un par (TDM II, p. 733/3–4); băteam un par *la mijlocu ariii eștia* (TDM II, p. 759/10); strângeam ovăzu grămadă tot *la mijlocu parului* (TDMB I, 2, p. 37/8).

Pe mijlocul: Mai bine ieșu că m-oî fa / Tăt colbuțu vântului / *Pă mîijlocu drumului* (GN, p. 45/III).

Prin mijlocul: nu putem să le dăm afară, însă le dăm *prin mijlocu casii* și le ocolim (TDMB I, 1, p. 178/9–10); începeam pe un rând *prin mijlocu rândului* și ne întorceam, tot așa făceam (TDMB I, 1, p. 265/4); îl despicaș așa pe spinare, *prin mijlocu spinării* (TDMB II, 1, p. 112/4); și ducea *prin mijlocu stogului* în jos (TDMB II, 1, p. 114/7).

Compară cu: aicea băteam *mijlocu ariii*, făceam o arie mare (TDM II, p. 807/25).

Spate

În spatele: avem o baltă aicea, *în spatele satului* (TDM II, p. 336/6); facem *în spatele casii* unde-i umbră, aicea (TDM II, p. 661/21).

La spatele: vin mânate de alt cioban din spate, care-i *la spatele oilor* (TDO, p. 176/25–26); *la spatele stâniei* la noi acolo era o lucernă a lu Toader Antachi (TDM II,

p. 493/6–7); și era acolo *la spatele grajdului*, avea și-o cotruță de oi (TDM II, p. 834/11–12).

Pe la spatele: dăm *pe la spatele lemnului* (TDMB I, 2, p. 143/21).

Prin spatele: și-am luat-o *prin spatele grădinii* pe la nuni (TDMB I, 1, p. 156/3).

Vârf

În vârful: ș'o pușcat pă un domn *în vârful Codzînuțului* (GN, p. 113/LVII); Dup'ăia pun *în vârful bradului* șingătău (GN, p. 110/LIV); La o văduvă-i pune un moș acolo-*n vârful căsii* și la un văduvoi îi pune-o babă (ALRT, p. 132/25–26); (are) și-*n vârful bățului* o bucrietă (ALRT, p. 215/31); pune și-un colac *în vârful bradului* (ALRT, p. 309/20); și bradu-l suia *în vârful casii* (TDM II, p. 98/21); parcă mi s-a întors așa pielea acolo, *în vârful capului* așa, de frică (TDM II, p. 239/12–13).

Din vârful: să-l ia fratele de ginere de acolo, *din vârful prăjinii* (TDM II, p. 73/26–27).

La vârful: merg până la sfârșit, *la vârful pădurii* (TDMB II, 1, p. 221/3–4).

Pe vârful: D'atunci e mulamentu *pă vârful Tinpli* (GN, p. 87/XVI); Se suia *pe vârful gunoiiului* cu scovarda-*n gură* (ALRT, p. 79/15); *Pe vârful clăii* faci o sucitură de fân (ALRT, p. 98/9).

Urmă

În urma¹³ (sensul lui *urmă* este mai abstractizat în exemplele menționate decât în cazul altor substantive): că în special puneam grâu *în urma porumbului*, în cele mai multe cazuri puneam *în urma porumbului* (TDM II, p. 132/20–22); și auzeam clopotele sunând și câinii frumoși *în urma oilor* (TDM II, p. 201/7–8); e alt lup *în urma câinelui*, alt câine *în urma lupului* (TDM II, p. 234/9); mi-era frig în căruță și m-am dat *în urma căruții* (TDM II, p. 375/20); În structură cu genitiv analitic: cheamă tu cărlanii pe-acolo și dau eu *în urmă la cărlani* (TDM II, p. 533/5–6).

De la urma: s-o punem în mațu ăla... în traista aia... *de la urma mațelor* (TDM II, p. 419/6–7).

De pe urma: și astăzi îi vai de capu ei *de pe urma băiatului* (TDM II, p. 485/3).

Din urma: Și Ivan merge *din urma zmeului* (ALRT, p. 175/4); a apărut c-un cerb *din urma oilor*, drept printre noi (TDM II, p. 200/4); *din urma săpunului*, după ce tăiem săpunu bucăți (TDMB I, 1, p. 29/15); și lumea merge *din urma mortului* (TDMB I, 1, p. 271/23–24).

La urma: mâncam *la urma clăcii* (TDMB II, 1, p. 159/25).

Pe urma: duc bradu după crușe și *pă urma mortului* vin doi fluerași (GN, p. 110/LIV).

În exemplul: Era femeii, se ducea despuiate, nenorocitele, *pe urmele vacilor* (TDM II, p. 207/4–5) forma de plural este evident substantiv.

În aceeași sferă a organizării spațiale se situează și lexemele marcate din exemplele următoare:

¹³ În DELS figurează ca locuțiune prepozițională regională.

În jurul¹⁴: am mai luat-o și eu în brațe pe-aci *în juru cășii* (TDO, p.71/17-18); face focuri *în juru izvoarelor* (TDMB I, 2, p. 72/7); și fugeam *în juru cercului* și cântam (TDMB I, 2, p. 95/14); luai snopii, îi puneai la par, *în juru parului* (TDMB II; 1, p. 180/1).

În susul¹⁵ (*în josul*): și nu puteai să urci *în susu apii* (TDM II, p. 639/23-24). A se compara cu structuri în care apare locuțiunea *din sus de*, din limba veche, de exemplu: craiul ungurescu le-au eșit înainte *din sus de* Vasluiu, la Podul Înalt (Ureche 1967, p. 97/17-18); au trimisu înprotivă slujitorii săi, carii l-au timpinatu mai *den sus de* Cetatea Neamțului (Ureche 1967, p. 146/17-19); Și-au intrat Ștefan-vodă în Țara Muntenească *pe den sus de* Focșeani (Costin 1979, p. 153/18); și trecându mai pe *den sus de* Suceavă au lovit pre la Hotin (Costin 1979, p. 179/4); Pe *d'in sus d'e* otșișori / Năframă țăsută-n florī (GN, p. 68/IV) sau *din jos de*: ce era pre atuncea mai *gios de* iazū (Costin 1979, p. 175/ 37); Pe *d'in sus d'e* otșișori / Năframă țăsută-n florī / pe *d'in zīos d'e* gurișoară... (GN, p. 68/IV) – a se compara cu *în josul*: *în josul străzii/aleii/răului* etc.

4. Concluzii

În structurile în care forma substantivală indică organizarea spațială a părților întregului, de tipul: *cap(ul)*, *capăt(ul)*, *centru(l)*, *fața*, *fund(ul)*, *lung(ul)*, *lat(ul)*, *margin(e)a*, *mijloc(ul)*, *spate(le)*, *vârf(ul)* etc., într-o relație de posesie, avem de-a face, din punct de vedere morfologic, cu substantive în îmbinări libere.

Unele dintre acestea, chiar dacă „răspund” criteriilor de încadrare la locuțiuni prepoziționale și au un număr mare de ocurențe care par a fixa o structură ca atare (de exemplu, *în mijlocul*, *în marginea*) își păstrează valoarea substantivală – fapt susținut și de combinarea cu diverse alte prepoziții (*din*, *de la*, *la*, *pe* etc.) – și se constituie într-un termen regent al unui genitiv₁.

SURSE. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

SURSE

ALRT = Emil Petrovici, *Atlasul Lingvistic Român*, Partea a II-a, *Texte dialectale*, Muzeul Limbii Române–Otto Harrassowitz, Sibiu–Leipzig, 1943.

Costin 1979 = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Editura Minerva, București, 1979.

GN = I.–A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, vol. II, Socec, București, 1908.

¹⁴ Este relevant faptul că în DLR *jur* este notat cu sensul „locul care se întinde împrejmuid s. închizând ceva s. pe cineva din toate părțile, spațiul înconjurător în mijlocul căruia stă cineva s. ceva” < lat. **gyrus**, **-um**, care, la rândul său, provine din greacă, unde avea sensul ‘cerc’. Ex. *O casă albă* [...] *cu jurul geamurilor încondeiat în roșu și albastru* (Delavrancea); *Un hohot răsunător... făcu într’o clipă jurul rondului* (Alecsandri). În exemplele acestea (luate din DLR) calitatea substantivală a lexe-mului este evidentă.

¹⁵ *În josul*, *în susul* figurează în DELS ca locuțiuni prepoziționale.

- TDO = *Texte dialectale Oltenia*. Publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, Editura Academiei R.S.R., București, 1967.
- TDM II = *Texte dialectale Muntenia*, vol. II. Publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, Editura Academiei R.S.R., București, 1975.
- TDMB I, 1; I, 2, TDMB II, 1 = *Noul Atlas Lingvistic Român pe Regiuni Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, vol. I, partea 1; vol. I, partea a 2-a. Culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Editura Academiei Române, București, 1995; vol. II, partea 1. Culese de Ion Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion Horia Bîrleanu. Cu o prefață de Stelian Dumistrăcel, Editura Academiei Române, București, 2002.
- Ureche 1967 = Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, Editura Științifică, București, 1967.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Cuniță 2007 = Alexandra Cuniță, *Locuțiunile prepoziționale – instrumente cu încărcătură culturală ale (re)configurării referentului substantivului regim*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*. Editori: Camelia Stan, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae, Editura Universității din București, 2007.
- DELS = Cătălina Mărânduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, Editura Corint, București, 2010.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2010 (ediție anastatică).
- Drașoveanu 1997 = D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1997.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*. Ediția a II-a, Editura Nemira, București, 2005.
- GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Neamțu 2007 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și ...distincții*. Ediția a II-a revăzută, adăugită și îmbunătățită, Editura Paralela 45, Pitești, 2007.
- Neamțu 2006–2007 = G. G. Neamțu, *O clasificare categorial-relațională a atributului în limba română. Cu adnotări*, în „Dacoromania”, serie nouă, XI–XII, 2006–2007, p. 111–144.
- Neamțu 2009 = G. G. Neamțu, *Mijloace de marcare în expresie a înțelesului categorial în română*, în *Limba română – abordări tradiționale și moderne. Actele colocviului internațional organizat de Catedra de limba română și de Departamentul de limbă, cultură și civilizație românească, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 19–20 octombrie 2007*. Editori: G. G. Neamțu, Ștefan Gencărașu, Adrian Chircu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 23–37.
- Neamțu 2014 = G. G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca, 2014.
- Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controversate, noi interpretări*, Editura Humanitas Educațional, București, 2003.

REMARKS ON THE MORPHOLOGICAL STATUS OF SOME
PREPOSITIONAL PHRASES WITH GENITIVE₃ IN ROMANIAN

(Abstract)

The study is dedicated to some structures formed by *preposition + noun + definite article -a/-ul/-le* known as prepositional phrases, regime for a genitive 3 in Romanian. Analyzing numerous sets of examples extracted from dialectal texts, we identified a special category of nouns that reflect the spatial positioning of object's parts, organized at the level of expression in the form of genitive (possession). This semantic feature, along with morpho-syntactic characteristics discussed by different grammar studies, represents an extra argument for considering them nouns, not prepositional phrases.

Cuvinte-cheie: *locuțiune prepozițională, substantiv, articol, criterii morfosintactice, criterii semantice.*

Keywords: *prepositional phrase, noun, definite article, morpho-syntactic criteria, semantic criteria.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
veronica_vlasin@yahoo.com*